

РЕЗЮМЕ

О. В. Лобова. Донаучный этап развития зарубежной музыкально-педагогической мысли.

В статье освещены основные этапы становления и развития зарубежной музыкально-педагогической мысли с древних времен до середины XVII столетия. Кратко охарактеризована деятельность ведущих музыкантов-педагогов этого периода и их вклад в развитие музыкальной педагогики.

Ключевые слова: музыкально-педагогическая мысль, донаучный этап, ретроспективный анализ.

SUMMARY

O. Lobova. Before the scientific stage of development of the foreign musical-pedagogical ideas.

The article deals with the main stages of formation and development of foreign musical-pedagogical thought from ancient times until the seventeenth century. Briefly described the activities of the leading musicians, teachers of that period and their contribution to the development of musical pedagogy.

Key words: musical and pedagogical thought, stage, the retrospective analysis.

УДК 370:1:378

В. М. Логвиненко

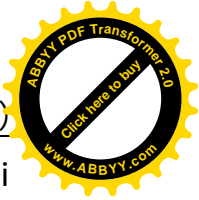
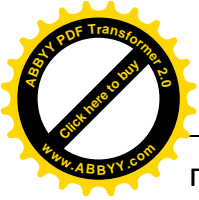
Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ»

У статті розглянуто питання про необхідність навчально-методичного забезпечення курсу «Основи екологічної культури». Досліджено феномен екологічної культури; уточнено і цілісно розкрито її сутність. Виділено основні її компоненти та функції, проаналізовано їх зміст.

Ключові слова: екологічна культура, навчально-методичне забезпечення, навчальний посібник, структура екологічної культури, екологічні знання, цінності, діяльність, функції екологічної культури.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві проблема формування екологічної культури вже давно перестала бути новою, проте залишається вкрай актуальною. Екологічна культура як пересічного громадянина, так і суспільства взагалі, залишається вельми низькою, про що свідчать численні екологічні катастрофи й кризи, спричинені антропогенним впливом. Людина не може відмовитися від перетворення і споживання предметів природи; це є способом її існування у світі, невід'ємною ознакою істоти наділеної свідомістю. Тому необхідно базувати життєдіяльність суспільства на тих формах і принципах природокористування, які спираються на розумні й екологічно виправдані

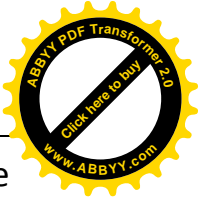
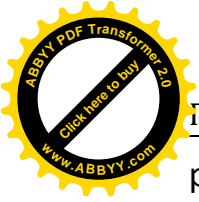

потреби. Сприяти такій, екологічно коректній стратегії поведінки і діяльності, має екологічна культура, яка регулює передусім моральними засобами відносини людини і природи. Для кращого розуміння сутності екологічної культури й ефективності її формування у студентів упроваджуються навчальні курси «Основи екологічної культури», «Екологічна культура», що викликає гостру потребу в навчально-методичному забезпеченні цих дисциплін.

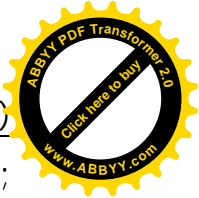
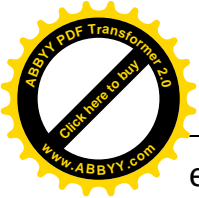
Аналіз актуальних досліджень. Феномен екологічної культури та актуальні проблеми її формування є предметом розгляду таких учених, як В. Деркач, А. Єрмоленко, М. Кисельов, В. Крисаченко, В. Мангасарян, В. Скребець, А. Толстоухов, М. Хилько, Л. Юрченко та ін., яким належать наукові публікації й монографії з цієї проблематики. У дисертаційних дослідженнях розглядаються певні аспекти змісту, завдань, форм і методів формування екологічної культури (Г. Глухова, Н. Грейда, Н. Єфіменко, Л. Лук'янова, О. Матеюк, Н. Негруца, Н. Олійник, О. Пруцакова, Ю. Тагліна, Л. Титаренко, Л. Фенчак, Н. Шевченко, О. Яременко, О. Ярмач, Г. Ярчук та ін.). Щодо навчальних видань, то серед відомих широкому загалу і дотепер залишається чи не єдиний вітчизняний навчальний посібник В. С. Крисаченка «Екологічна культура: теорія і практика» [2], виданий у 1996 році, який має характер більше наукового видання, аніж навчального. Як навчальні параграфи, питання екологічної культури включені у деякі посібники із соціальної екології, зокрема в навчальний посібник О. І. Салтовського «Основи соціальної екології» [5]. Очевидно, що для забезпечення якісного вивчення зазначеної дисципліни цього категорично недостатньо.

Мета статті – актуалізація зазначеної проблеми та наповнення і вдосконалення навчально-методичного забезпечення курсу «Основи екологічної культури».

Виклад основного матеріалу. Процес формування екологічної культури має охоплювати всі вікові групи та професійні й соціальні верстви населення, реалізовуватися за допомогою формальних і неформальних засобів. Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»: «Підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів» [1]. Провідна роль у формуванні та

розвитку екологічної культури відводиться насамперед інституту освіти. Саме на працівників освіти держава покладає важливе завдання формування екологічної культури всіх членів суспільства, засвоєння ґрунтовних екологічних знань, формування навичок екологічно виваженої поведінки у природному довкіллі, екологічного мислення і свідомості, що базуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. Крім того, існує багато спеціальностей, представники яких унаслідок професійних обов'язків, що пов'язані з втручанням у природне довкілля, зобов'язані мати високий рівень екологічної культури (наприклад, рятівники, екологи та ін.). Коли мова йде про оперативну і грамотну ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, знешкодження негативних наслідків катастроф для довкілля; винайдення засобів мінімізації негативних впливів суспільства на природне середовище або й цілковите їх уникнення; передбачення результатів перетворення природи та наслідків господарської діяльності – без спеціалізованого рівня екологічної свідомості та культури ці проблеми не розв'язати. Зауважимо, що необхідною умовою налагодження взаємовідносин суспільства та природи є популяризація екологічних знань та екологічної культури серед різних прошарків населення. У суспільстві з'являється потреба формувати певні «правильні» стереотипи поведінки щодо природного середовища як звичайних громадян, так і промислових підприємств, компаній, суспільства загалом; регулювати відносини між господарськими суб'єктами та природним довкіллям; управляти ставленням соціуму до природи у процесі господарської діяльності. Очевидно, в такій ситуації виникає потреба не лише у формуванні екологічної культури засобами природничих і гуманітарних дисциплін, а й у спеціалізованому викладі положень екологічної культури. Тому в багатьох ВНЗ, майбутні фахівці яких зобов'язані мати високий рівень екологічної культури, упроваджуються навчальні дисципліни «Основи екологічної культури» чи «Екологічна культура». Екологічна культура як навчальна дисципліна не може ототожнюватися з екологічною культурою як соціальним феноменом, який розглядається в межах наукових досліджень. Виклад навчального матеріалу не має бути у вигляді рефлексій викладача з приводу певних аспектів цього явища. Якщо мова йде про навчальний предмет, то матеріал має бути добре структурованим, однозначним, логічним, послідовним. На жаль, як уже зазначалося, таких підручників, відомих широкому колу читачів, майже немає. Зараз існує нагальна потреба у навчально-методичному забезпеченні цього курсу, тож треба працювати у цьому напрямі. Очевидно, що навчальний матеріал має містити чіткі дефініції, розкривати об'єкт, предмет, завдання, структуру, функції

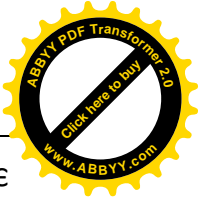
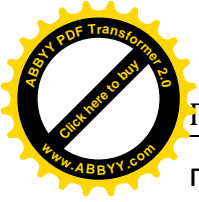
екологічної культури; специфіку екологічних переконань, потреб, діяльності; можливі шляхи формування екологічної культури нашого сучасника та ін.

Розглядаючи феномен екологічної культури та визначаючи її, варто пам'ятати, що ця культура покликана регулювати відносини людини та природи, щоб бути ефективною, має брати до уваги не лише закони суспільного життя, а й закони, що діють на рівнях організації матерії (наприклад, закон колообігу речовин у природі). Це вже вимагає не тільки соціогуманітарного підходу, а й синтетичного, який акумулює потенціали не тільки соціальних і гуманітарних наук, а й природничих і технічних, на чому наголошує В. Мангасарян [4].

Як зазначають В. Крисаченко і М. Хилько у монографії «Екологія. Культура. Політика», «екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів» [3, 212]. Дослідниця Л. Юрченко зауважує, що «екологічна культура здебільшого визначає норми відношень суспільства і природи, встановлює систему пріоритетних цілей; знаходить своє відображення в суспільній свідомості та суспільній психології, в конкретних формах життєдіяльності та способу життя» [6, 82]. Поза всяким сумнівом екологічна культура саме на основі системи ціннісних орієнтацій та установок регулює відносини людини і природи. Вона спрямована на відтворення, збереження та розвиток природно-соціального багатства, допомагає пристосовуватися до природного середовища, регулює діяльність людей стосовно природного довкілля. Відповідно можна дати таке визначення: екологічна культура – це динамічна система ціннісних орієнтацій та установок, яка націлена на відтворення та розвиток природно-соціального багатства; механізм, який дає змогу адаптуватися суспільству до природного довкілля та регулює діяльність суспільства стосовно до природи.

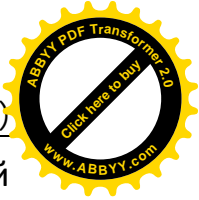
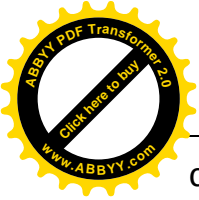
Для кращого розуміння студентами, що вивчають цей предмет, суті екологічної культури необхідно з'ясувати її структуру. Можна виділити кілька підходів до трактування структури екологічної культури. Найбільш інформативним буде компонентний підхід. Уважаємо, що базовими компонентами екологічної культури є знання, цінності, діяльність.

Знання. Як зазначає О. Салтовський, екологічні знання формуються переважно в дослідницькому полі соціальної екології. Вони самою своєю суттю істотно впливають на світогляд людей, оскільки передбачають пізнання процесів природи в їх цілісності, у взаємозв'язку суспільства і

природи як частин єдиного цілого. Суттєвою ознакою екологічних знань є те, що вони відображають не лише існуюче, а й указують на необхідне, тобто спрямовані в майбутнє, даючи певну орієнтацію діям людей у використанні ресурсів природи для розвитку суспільства [5]. Крім того, розглядаючи знання як елемент екологічної культури, «мова повинна йти не просто про накопичення знань у галузі екології, а про осмислене оволодіння ними, формування на їх основі нового світогляду, який розглядав би будь-які політичні, соціальні, господарські питання насамперед з точки зору збереження природи» [3, 468–469]. Просте засвоєння екологічних знань не буде запорукою відповідної життєдіяльності. Звичайно, для того щоб наша діяльність була екологічно коректною, потрібні знання, разом з тим не менш важливим аспектом є те, щоб на основі здобутих знань з'явилися відповідні переконання як необхідні мотиви нашої діяльності. Наші переконання містять те, до чого люди схильні, чим керуються в повсякденній діяльності, до чого прагнуть, що втілюють в нормах і моделях поведінки тощо. Будь-які переконання включають інформацію (наукову і повсякденну) про явища світу і життя людей, про сутність норм, принципів поведінки – це і є знання. Для того щоб знання стало переконанням, воно має бути творчо переосмислене і трансформуватися в особистісно значуще. Знання роблять переконання глибокими, зумовлюють духовну культуру людини, формують готовність до свідомої природоохоронної діяльності, проте сам факт наявності хороших знань не буде гарантією зваженої екологічної поведінки й обмежуватися тільки їх передачею жодним чином не можна.

Цінності. Будь-яка діяльність здійснюється людиною не просто так, а з метою задоволення своїх потреб. Кожен з нас має власну систему цінностей, предмети та явища яких покликані задовольнити наші потреби. За допомогою цінностей людина визначає, що є потрібним і корисним, а що шкідливим. Предмети і явища світу стають цінностями тоді, коли у свідомості людини вони набувають корисних властивостей. Одні цінності мають для людини більше значення, інші – менше, тому така система цінностей суб'єктивна й ієрархічна. Від ціннісних орієнтацій особистості залежать її дії, прагнення, поведінка, життєдіяльність загалом. Цінності не виникають невідомо звідки і не вкладаються в людину ззовні. Вони формуються суспільством і закладаються в індивідів у процесі їх соціалізації, соціальних взаємодій, набутих знань, спілкування, індивідуальної діяльності тощо. Містком між екологічними цінностями і діяльністю є норми. Вони є похідними від екологічних цінностей,

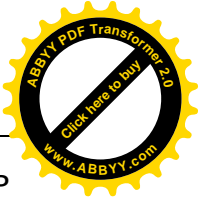
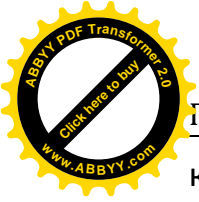
спираються на них і моделюють нашу діяльність. Норми – це правила й моделі поведінки, визначені стандарти, відповідно до яких має відбуватися діяльність. Вони спираються на цінності і регулюють поведінку людей, надаючи взаємодіям людини і природи послідовності, несуперечливості, логічності, організованості загалом.

Діяльність. Усі набуті знання, переконання, прагнення, потреби мають відобразитися у практиці. Екологічна культура виступає регулятором екологічної діяльності. Перед початком діяльності людина оцінює певне явище, що виступає носієм цінності. Вона встановлює, чи це відповідає її інтересам, смакам, уподобанням – загалом визначає його значущість. Щоб людина ефективно діяла, у неї мають бути відповідні переконання й мотиви щодо доцільності такої діяльності. Щоб набуте знання стало переконанням і спонукало людину до дії, вона повинна осмислити його важливість і необхідність для своєї діяльності. Потреби, інтереси, цілі, норми, ідеали та інші імперативи при цьому виступають як підґрунтя і критерії позитивного чи негативного ставлення до об'єкта оцінки, тобто носія цінності. Без усвідомлення людиною змісту цінностей, якими вона керується, неможливо визначити цілі її діяльності. Отже, діяльність, реалізація людиною своїх сутнісних сил визначається життєвими цінностями. Саме вони є орієнтиром життєдіяльності і разом з тим обґрунтовують певне ставлення людини до світу.

Можна стверджувати, що екологічна культура буде існувати тільки тоді, коли виражатиметься у діяльності. Якщо ми матимемо відповідні екологічні знання, переконання, потреби, але не матимемо змоги втілити їх у своїй життєдіяльності, або не знатимемо, як це зробити, то наша культура не має сенсу. Справжня екологічна культура є діяльною, і саме через діяльність вона набуває своєї довершеності. Проте не слід вважати діяльність центральним елементом культури – не менш важливими є всі її складники. Це як ланцюг: якщо одна ланка виявляється слабкою, він втрачає своє призначення.

Виокремлення й розгляд функцій екологічної культури допоможе студентам досягнути її суті і завдання у сучасному соціумі. Під час розгляду функцій екологічної культури доцільно виділити такі: пізнавальна; інформаційна; прогностична; інноваційна; нормативна; організаційна; регулятивна; аксіологічна; виховна; світоглядна.

Пізнавальна функція. Екологічна культура віддзеркалює результати пізнання природного довкілля. Вона формує цілісну картину світу, поєднуючи результати наукового і ціннісного його відображення. Завдяки

культури люди пізнають екологічні потреби та інтереси, формують ставлення до навколишнього середовища, з'ясовують реальний характер відносин суспільства і природи, осмислюють причини глобальної екологічної кризи та шляхи її подолання в інтересах виживання як самої людини, так і природи.

Інформаційна функція. Екологічна культура виконує передачу, трансляцію накопиченого соціального досвіду щодо взаємодії з природою від покоління до покоління. Завдяки цій культурі прийдешні покоління мають можливість використовувати досвід, нагромаджений предками, здійснювати обмін знаннями, уміннями, навичками, здібностями. Ця функція виражається через комунікацію, практичну взаємодію, професійну діяльність.

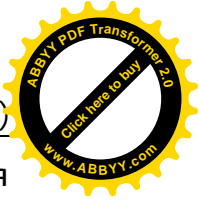
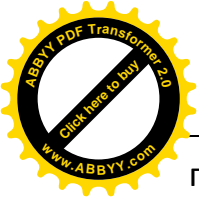
Прогностична функція. Екологічна культура створює передумови для виявлення та наукового передбачення можливих негативних для довкілля впливів та наслідків господарської діяльності; пошуку засобів їх мінімізації або й цілковитого уникнення.

Інноваційна функція. Екологічна культура виконує, як слушно зауважує О. Салтовський, функцію подолання віджилого, всього того, що перешкоджає подальшому безпечному розвитку відносин між суспільством і природою та не відповідає сучасним вимогам часу [5, 146]. Екологічна культура, спираючись на новітні досягнення науки і техніки й світоглядні зміни, сприяє створенню нового, адаптації до дійсного. Вона орієнтована на створення якісно нової системи засобів та механізмів, що сприяють розв'язанню проблеми глобальної екологічної кризи.

Нормативна функція. Екологічна культура включає широке коло вимог, які стосуються духовного світу людини, її знань, світогляду, моральних якостей тощо. На основі знань про закономірності розвитку системи «суспільство – природа» ця культура пропонує норми поведінки у природному довкіллі, природокористування тощо.

Організаційна функція полягає в організації взаємовідносин суспільства та природи так, щоб було враховано практичні потреби суспільства та «прагнення» природи до підтримки стабільності власного нормального стану і тим самим збереження умов для існування та розвитку людства.

Регулятивна функція. Ця функція екологічної культури полягає у врегулюванні взаємовідносин із природою, оптимізації життєдіяльності. Це здійснюється за допомогою впровадження певних норм і взірців поведінки, які потрібно засвоїти кожній людині для коректної адаптації у

природному довкіллі. Екологічна культура, пропонуючи вироблення відповідної світоглядної стратегії, що здатна розв'язати проблеми співвідношення культури з економікою, забезпечує механізми виваженого, раціонального управління взаємовідносинами суспільства і природи.

Аксіологічна функція. Екологічна культура передбачає систему цінностей і покликана закладати ціннісні орієнтири у площині збереження природного довкілля й формування та задоволення екологічних потреб. Під впливом розгортання екологічної культури формується тип особистості, який найбільш адекватно підходить до вимог сучасного соціуму; формуються світоглядні ціннісні орієнтації, моральні установки, багатогранний духовний світ людини.

Виховна функція. Екологічна культура допомагає пристосуватися людині до природного середовища та сприяє соціалізації, якщо життєдіяльність суспільства, наприклад, відбувається на засадах сталого розвитку. Вона в умовах екологічних загроз виступає універсальним фактором розвитку людства, створює підґрунтя для появи екологічної відповідальності та екологічної поведінки як окремих індивідів, так і суспільства у цілому.

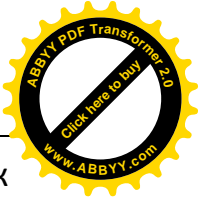
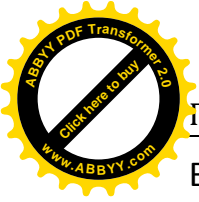
Світоглядна функція культури полягає в тому, що вона об'єднує у цілісну і завершену форму елементи духовного світу особистості (пізнавальний, ціннісний, емоційно-чуттєвий, вольовий). Світогляд постає як духовна цілісність, у якій з найрізноманітніших позицій осмислюється світ, через який особа залучається до різних сфер соціокультурної регуляції. Екологічний світогляд забезпечує сприйняття й розуміння навколишнього середовища як єдиного «спільносвіту» у всій його багатоманітності і взаємозв'язках, що допомагає гармонізувати життєдіяльність як окремого індивіда, так і людської спільноти загалом.

Усі функції, які виконує екологічна культура, взаємодоповнюють одна одну – лише в їх єдності ми можемо говорити про феномен екологічної культури як чинника, спрямованого на створення якісно нової системи засобів для збереження природних умов існування цивілізації.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, екологічна культура включає певні аспекти суспільно виробленого способу самореалізації людини у природі, цінності, культурні традиції, життєвий досвід, моральні почуття та норми, моральну оцінку ставлення людини до природи.

У статті було актуалізовано і розглянуто деякі аспекти навчально-методичного забезпечення курсу «Основи екологічної культури».

Викладені положення можна використати в навчальному процесі, а також вони можуть стати вихідною точкою для нових інтерпретацій понять, їх уточнення, доповнення тощо.

Подальші дослідження з цієї теми можуть стосуватися наповнення курсу навчальним матеріалом, узагальнення та систематизації інформації з наукових видань; розробки технологій навчання, орієнтованих на розвиток екологічної культури; рекомендацій змістового, процесуального характеру для підвищення рівня екологічної культури тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua/>
2. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика : навч. посіб. / В. С. Крисаченко. – К. : Заповіт, 1996. – 352 с.
3. Крисаченко В. С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку : [монографія] / В. С. Крисаченко, М. І. Хилько. – К. : «Знання України», 2002. – 598 с.
4. Мангасарян В. Н. Экологическая культура общества : [монография] / В. Н. Мангасарян. – СПб. : Балт. гос. техн. ун-т., 2009. – 112 с.
5. Салтовський О. І. Основи соціальної екології: навч. посіб. / О. І. Салтовський. – К. : Центр навч. л-ра., 2004. – 382 с.
6. Юрченко Л. І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки : [монографія] / Л. І. Юрченко. – К. : ПАРАПАН, 2008. – 296 с.

РЕЗЮМЕ

В. М. Логвиненко. Некоторые аспекты учебно-методического обеспечения курса «Основы экологической культуры».

В статье рассмотрен вопрос о необходимости учебно-методического обеспечения курса «Основы экологической культуры». Исследован феномен экологической культуры; уточнена и целостно раскрыта ее сущность. Выделены основные ее компоненты и функции, проанализировано их содержание.

Ключевые слова: экологическая культура, учебно-методическое обеспечение, учебное пособие, структура экологической культуры, экологические знания, ценности, деятельность, функции экологической культуры.

SUMMARY

V. Logvynenko. Some aspects of educational and methodical support of the course «Fundamentals of Ecological Culture».

The article raises the questions of the need for teaching of the course «Fundamentals of Ecological Culture». Examines the phenomenon of ecological culture; disclosed its essence is thoroughly. Its main components and functions their contents are analyzed.

Key words: ecological culture, teaching resources, study guide, the structure of ecological culture, environmental knowledge, values, activities, functions of ecological culture.